

1918-ci ilin mart ayının son günü...

Faciələrlə, müsibətlərlə dolu günlərin başlanğıcı oldu 1918-ci ilin 31 martı. O gün Bakı şəhərində açılan atəş aylarla davam edəcək qırğınların ilk səsinə, sədasına çevrildi. Bolşevik-daşnak hərbi birləşmələrinin 1918-ci ilin mart ayının son günündə azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdikləri soyqırımı yalnız bu şəhərlə məhdudlaşmadı.

Çünki o gün Bakıda törədilmiş faciələr ermənilərin qəddar “Daşnaksütyun” partiyası və imperiya yaratmaq niyyətində olan bolşevik hökuməti rəhbərlərinin uzun müddətdir qurduqları planın ilk addımı idi. Bu dəhşətli planın reallaşdırılması üçün uzun müddət hazırlıqlar görülmüş, yaxşı silahləndirilmiş bolşevik-daşnak hərbi birləşmələri Bakıya gətirilmişdi. 1918-ci ildə törədilmiş Bakı soyqırımının təşkilatçısı və rəhbəri Bakı Xalq Komissarları Sovetinin sədri Stepan Şaumyan idi...

Amansızlıqla hazırlanmış soyqırımı planı...

Tarixçilərin məlumatına görə, Bakıda soyqırımı planı hələ 1917-ci ildən “Daşnaksütyun” partiyası və Erməni Milli Şurası tərəfindən hazırlanıb. Onlar dəfələrlə müsəlmanları bolşeviklərə qarşı silahlı çıxışa təhrik ediblər. Erməni daşnaklarının məqsədi bolşeviklərin əli ilə müsəlman əhalisini məhv etmək idi.

1918-ci il martın 17-də həlak olmuş Hacı Zeynalabidin Tağıyevin oğlu Məhəmməd Tağıyevin cənazəsini müsəlman diviziyasının 48 nəfərdən ibarət kiçik bir dəstəsi Bakıya gətirdi. Dəfn mərasimindən sonra müsəlman dəstəsi “Evelina” gəmisini ilə Lənkərana geri dönməli idi. Ancaq gəminin körpüdən aralanmasına az qalmış silahlı bolşeviklər müsəlman dəstəsinin tərk-silah olunmasını tələb etdi. Müsəlman dəstəsi rədd cavabı verdi. Bolşeviklər onları tufəng və pulemyotlardan atəşə tutdular.

Martın 29-da heyəti müsəlmanlardan ibarət “Evelina” gəmisinin Bakıda bolşevik qüvvələri tərəfindən tərk-silah edilməsi milli qırğına başlamaq üçün bəhanə oldu. Səhəri gün şəhərin cənub hissəsində görünən erməni əsgərləri bütün küçələrdə səngərlər qazmağa, torpaq və daşlardan bəndlər qurmağa başladılar. Müsəlman xeyriyyə cəmiyyətinin binasında həmin gün keçirilən yığıncaqda iştirak edən Bakı şəhərinin keçmiş reisi Ter-Mikaelyants müsəlman əhalini aldatdı. O, əgər müsəl-

manlar bolşeviklərə qarşı çıxış etsələr, ermənilərin də onlara qoşulacaqlarını, bolşeviklərin Bakıdan qovulmasına kömək edəcəklərini Erməni Milli Şurası və “Daşnaksütyun” partiyası adından bəyan etdi.

Martın 31-də sübhədən şəhərin müsəlmanlar yaşayan hissəsinə hücumlar başladı. Hələ hücum ərafəsində bütün ermənilər şəhərin müsəlmanlar yaşayan hissəsindən ermənilər yaşayan hissəsinə keçmişdilər.

Soyqırımın həyata keçirilməsinə rəhbərlik edən Stepan Şaumyan yazırdı: “Bizim ordumuzdan açılan ilk atəşdən istifadə edərək biz bütün cəbhəboyu hücum keçdik... Bizim 6 minə yaxın silahlı dəstəmiz vardı. “Daşnaksütyun”ların da bizim tabeliyimizə verilmiş 3-4 minə yaxın milli ordusu vardı. Döyüş soyqırımı formasını almışdı, ancaq bundan qaçmaq mümkün deyildi. Biz buna bilərəkdən getdik. Bakını ələ almasaydıq, o Azərbaycanın paytaxtı elan ediləcəkdi”.

Mart soyqırımının məzarsız şəhidləri...

Daşnak-erməni birləşmələri Bakının böyük hissəsini xarabalığa çevirdilər. Azərbaycanın misilsiz milli memarlıq incilərini, məktəbləri, xəstəxanaları, məscid və digər abidələrini dağıtdılar, od vurub yandırdılar.

Nəriman Nərimanov hadisələri belə təsvir edirdi: “Müsəlmanlara hər cür cinayəti etdilər. Nəinki kişilər, hətta hamilə qadınlar da daşnaklardan canlarını qurtara bilmədilər”. N.Nərimanov yazırdı ki, T.Əmirovun və S.Lalayevin əvvəllər Bakıda olan silahlı dəstələri yaşına və cinsinə məhəl qoymadan bütün azərbaycanlıları öldürdülər: “Onlar hələ dünyada görünməmiş bir cinayət törətdilər, uşaqları süngü və qılıncdan keçirir, adamları məscidə toplayıb kerosin töküb yandırdılar. Mənim üçün aydın oldu ki, Bakıda sovet hakimiyyəti daşnaklardan asılıdır”.

O faciəli günlərin şahidi olmuş alman A.Y.Kluqe bildirdi ki, ermənilər müsəlman məhəllələrinə soxularaq hər kəsi öldürür, qılıncdan parçalayı,

süngü ilə dəlmə-deşik edirdilər. Qırğından bir neçə gün sonra bir çuxurdan çıxarılan 87 azərbaycanlı cəsədinin qulaqları, burunları kəsilmiş, qarınları yırtılmış, cinsiyyət orqanları doğranmışdı. Ermənilər nə uşaqlara acımış, nə də yaşlılara rəhm etmişdilər. Bolşevik-daşnak dəstələri qətlə yetirdikləri şəxslərə bir məzarı belə qiymirdilər. Azərbaycanlılara qətlə yetirilmiş doğmalarını, yaxınlarını dəfn etməyə imkan vermişdilər. Azğınlaşmış dəstələr cəsədləri yanan binalara, quyulara, dənizə atırdılar.

“Nikolay Buniatov” paroxodu komandirinin köməkçisi Kazım Axundov Nikolayev küçəsindəki meyitləri yığışdırmağa başladılarını yazıb: “Onların arasında süngülərlə didik-didik edilmiş və qılıncdan tikə-tikə doğranmış 3 müsəlman gimnaziyaçısının, 11 gimnaziyaçı qızın, 1 rus qadının, 3-5 yaşlarında 3 müsəlman oğlan uşağının, 8 rus kişinin, 19 İran təbəəli müsəlman qadınının və müxtəlif peşə sahibləri olan 67 azərbaycanlının meyitləri var idi. Bundan başqa, “Vulkan” cəmiyyətinin köhnə yanalma körpüsünə müsəlman kişilərin, qadın və uşaqların 6748 meyiti gətirilmişdi”.

Mənşeviklərin “Naş qolos” qəzeti həmin günləri belə təsvir edirdi: “Hər tərəf meyitlərlə doludur - yanib kül olmuş, doğranmış, eybəcər hala salınmış meyitlər...”

Şaumyanın rəhbərlik etdiyi Bakı Sovetinin qurbanların sayını gizlətmək cəhdləri...

Azərbaycanlıların 1918-ci ilin martın 31-dən başlayan müsibəti sonrakı günlərdə də davam etdirildi. Bakıda təkcə bir həftə ərzində əksəriyyəti dinc sakin olanda, 12 mindən çox insan vəhşicəsinə öldürüldü. Soyqırımı törədən onun izlərini də tarixdən silməyə səy göstərdilər. Bakıda hakimiyyəti ələ almış Şaumyanın rəhbərlik etdiyi Bakı Soveti qurbanların dəqiq sayının hesablanmasına imkan vermədi. Amma buna istədikləri şəkildə nail ola bilmədilər...

İrənin Bakıdakı konsulu Məhəmməd Səid-ol Vesarə Marağeyinin bildirdiyinə görə, təkcə onun yaratdığı xüsusi komissiya tərəfindən Bakının küçə və heyətlərindən 5000-dən çox müsəlmanın meyiti toplanıb dəfn edildi.

Britaniyanın briqada generalı R.Qortonun Londona göndərdiyi 1918-ci il 8 dekabr tarixli sənəddə 20 min, Fövqəladə İstintaq Komissiyasının sənədlərində 30 min, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin nəşr etdiyi kitabda isə 50 mindən çox müsəlmanın soyqırımına məruz qaldığı bildirilib.

1919-cu ildə Üzeyir bəy Hacıbəyli Mart soyqırımının ildönümü ilə bağlı “31 Mart” adlı məqaləsində yazıb: “Bugünkü vəzifəmiz o qara günləri yaddan çıxarmamaq və buna görə də həmişə və hər an hər şeyə hazır olmalıyıq. Borcumuz bu vətəni gələcəkdə hər cür təcavüzdən qorumaq və məmləkətimizi şəərəflə yaşatmağa çalışmaqdır. Bu məqalənin qələmə alınmasından bir əsrdən çox vaxt keçib. Ancaq Üzeyir bəyin yazdıqları öz əhəmiyyətini saxlayır.

Aradan uzun zaman keçsə də, yalnız bir millətin deyil, bütün insanlığın faciəsinə çevrilmiş Mart soyqırımı unudulmur. Azərbaycan XX əsrin sonuncu onilliyində yenicən müstəqilliyinə qovuşduqdan sonra xalqımızın tarixi keçmişini həqiqət müstəvisində araşdırılmasına, uzun illər gizli saxlanılan gerçəklərin, təhrif edilmiş faktların üzə çıxarılmasına başlandı. 1998-ci il 26 mart tarixində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev “Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında” fərman imzaladı. Fərmanda bildirildi ki, Azərbaycan xalqına qarşı dəfələrlə törədilmiş və uzun illərdən bəri öz siyasi-hüquqi qiymətini almamış soyqırımı da tarixin açılmamış səhifələrindən biridir: “Azərbaycanın XIX-XX əsrlərdə baş verən bütün faciələri torpaqlarının zəbtinə müşayiət olunaraq ermənilərin azərbaycanlılara qarşı düşünlümsü, planlı surətdə həyata keçirdiyi soyqırımı siyasətinin ayrı-ayrı mərhələlərini təşkil etmişdir. Bu hadisələrin yalnız birinə - 1918-ci il mart qırğına siyasi qiymət vermək cəhdi göstərilmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi kimi Azərbaycan Respublikası bu gün onun axıra qədər həyata keçirə bilmədiyini qərarlarını məntiqi davamı olaraq soyqırımı hadisələrinə siyasi qiymət vermək borcunu tarixin hökmü kimi qəbul edir”.

Zöhrə FƏRƏCOVA,
“Azərbaycan”